

Přednášející: Mgr. et Mgr. Jiří Baroš Ph.D.

Předmět: POLb1008 Tradice politického myšlení

Předplatónská politická filosofie, Sókratés, Platón

Úvod – Co je politická filosofie? (Wolin)

1, Porozumět politické realitě

2, Změnit politickou realitu

Ad 1)

- potřeba znát *minulost*: současnost má svůj původ v minulosti. Minulost může naznačit odpovědi na současné otázky. Existence permanentních otázek...
- *kontext myšlení I: prostor* (politické instituce, místa, kde se střetávají různé společenské skupiny a síly, které jsou v napětí).
- *kontext myšlení II: čas* (politická rozhodnutí, řešení politických problémů, kompromisy: potřeba neustálého vyrovnávání mezi společenskými skupinami).
- politická filosofie: nalézá smysl ve věcech, které probíhají v politických institucích, vnáší porozumění. *Kříže*: tehdy vznikají většinou největší díla politické filosofie.

Ad 2)

- každý člověk pohlíží na problémy politiky z určitého úhlu pohledu, každý má určitou vizi danou místem, kde stojí. Realitu nejen nějak interpretujeme, ale představujeme si, jak by měla vypadat (*imaginace*) na základě našich hodnotových přesvědčení.
- filosofie předpokládá odvalu jít s kůží na trh, učinit politické představy veřejnými.
- politická filosofie jako architektonický obor: chce tvarovat politiku, aby odpovídala určité vizi. Politická filosofie projektuje, jak by měla politický řád vypadat.
- co tedy budeme v tomto kurzu zkoumat? Tradici a inovace. Tradici uvažování o základních problémech i inovace, které v dějinách přicházely. Originální a kreativní odpovědi na problémy určité doby, přičemž příspěvek filosofa se vždy odehrával a něco přinášel do dialogu uvnitř velké západní tradice politického myšlení.

I. Předplatónská politická filosofie

I. 1 Kontext: (úpadek) polis

- politická filosofie vyrostla ze zkušenosti *polis* a dosáhla vrcholu ve 4. st. př. n. l., kdy již městské státy spěly k úpadku. Rysy života v polis:
 - A, mimořádné postavení *slava* (přesvědčování publika).
 - B, *veřejnost* nejdůležitějších projevů společenského života: před očima všech (i zákony mohou být vystaveny kritice a námitkám).

- C, členové polis se svým způsobem podobají: jsou svým způsobem rovni (*isonomie* – rovná účast občanů na výkonu moci) X svobodnými občany byla jen malá část obyvatel.
- v polis tak chybí *oddělení sfér* typické pro moderní společnost (politika nebyla dlouho oddělena od náboženství a kultury). Otázka *dobrého života* proto patřila do sféry úvah o společném politickém životě.
- *vztah občana k polis*: hodnota života člověka dána *zapojením* do společného života polis X liberální stát: *jednotlivec* má *hodnotu* sám o sobě. Spravedlnost je v moderním politickém řádu záležitostí zajištění respektu a ochrany individuálních práv.

I. 2 Objev politické filosofie

I. 2. 1 Řecká přírodní filosofie

- člověk i společnost částí *širšího řádu přírody*. Spekulace o podstatě jsoucna. Příroda se stala něčím *pochopitelným* lidským rozumem. Chybí rozlišení mezi fyzikální realitou a společností: obě byly řízeny *stejnými zákony*.

I. 2. 2 Sofisté

- profesionální učitelé (modelem Thrasymachos z 1. knihy Platónovy Ústavy).
- *Prótagorás z Abdéry* – „*člověk je mírou všech věcí*“ (*epistemologický subjektivismus a relativismus*).
- *Hippiás* – rozlišení mezi přirozeností (*physis*) a zákony (*nomoi*).
- *Antifón* – lidskou přirozeností je *egoismus*, pozitivní zákony jsou zástěrkou vlády silnějších.
- zatímco přírodní filosofové se snažili jen o porozumění, sofisté se pokusili *politiku kontrolovat*, manipulovat s ní.

I. 2. 3 Řecká tragédie

- představitelé tragédie (Aischylos, Sofokles, Euripidés): člověku je dána *mez*, kterou nesmí překročit, nechce-li zničit sebe sama.
- tématem je tedy *konflikt* mezi základními hodnotami a způsoby života. Lidé musí volit mezi konfliktními cíli a loajalitami.

- **Sofoklova Antigona**: *konflikt* mezi domácností a městem, mužem a ženou, přirozeností a zvykem, rozumem a zbožností: teologicko-politická problematika: co je posledním zdrojem autority? Město nebo Bůh?
- Kreón zastupuje hlas *veřejné autority*: blaho města je nejvyšší hodnotou X Antigona reprezentuje svět domácnosti a rodiny. Rodina předchází obci, je něčím přirozeným.
- *tragédie* když se lidé rozhodnou žít sami podle svých zákonů, aniž by uznávali boží řád, kosmickou spravedlnost. Zbožnost vyžaduje poslušnost *posvátnému řádu*, který byl zděděn od předků. Rozum nemůže redukovat mnohost věcí na jeden zakládající princip.

II. Sókratés

- stejně jako sofisté byl *racionalistou*, ale na rozdíl od nich nebral za své rozmluvy peníze. *Dialektickou* metodou se chtěl dobrat rozumového poznání. *Etický intelektualismus* – poznání dobra implikuje dobré jednání.

- „*vím, že nic nevím*“ – dobru se je třeba neustále přibližovat (nelze je jednoduše vlastnit). Dobrý je takový život, v němž člověk hledá v konverzaci s druhými smysl života (*filosofický život*).

- *péče o duši* – starost o duši je první úkolem, na němž záleží stav obce. Správně uspořádaná duše je podmínkou *správně uspořádané obce* (analogie uspořádání obce a uspořádání duše).

- napětí mezi mravním povznesením člověka a *poslušností zákonům*: Sokrates nevyužívá možnosti útěku a respektuje obecní rozhodnutí – vypije číši jedu.

- **Obrana Sokratova**: brání *sociální užitečnost filosofie* pro politický život. Nešlo o akademickou disciplínu, ale o život směřovaný k hledání pravdy.

- **Kriton**: námitky města proti Sokratovi. *Majestát zákonů*, které drží město pohromadě (nárok na *absolutní poslušnost*) X Sokrates: hází rukavici způsobu životu pod danými zákony. Sokrates kolem sebe shromáždí lidi, víc a více, kteří jsou hrozbou způsobu života města.

- napětí, které existuje mezi suverénním rozumem jednotlivce a suverenitou zákonů, mezi filosofickým a politickým životem. Sokratova smrt ovšem není tragédií: je *prvním filosofem – mučedníkem*. Dilema každého kriticky uvažujícího člověka: jak zvládnout konflikt mezi kritickým hledáním pravdy a loajalitou vůči zákonům a pravidlům nedokonalých společností. Jak se může filosof vyhnout persekuci?

III. Platón

III. 1 Obecná východiska (Wolin)

III. 1. 1 Filosofie a společnost

- prvním autorem *uceleného pojednání o politice*, představil ale i *argument proti politice*.

- *forma a látka*: filosofické myšlení je schopno dát tvar politické společnosti. Myšlení je schopno ovlivňovat realitu. Politické jevy lze utvářet podle politické vize (do reality promítnout lepší politický řád než ten existující).

- *státnictví a tvorba duše*: politické poznání se týká toho, jak učinit lidi lepšími. Za tímto účelem musí státník vytvořit příznivé prostředí a pomáhat dobrým vlivům pozitivně ovlivňujícím lidský charakter.

- Platón se snažil učinit *svět bezpečným pro filosofii*. Její hodnotou pro společnost je to, že je schopna chaos politického života přetvořit skrze opravdové poznání dobra.

- pravé poznání se týká *imateriálních forem*: tj. něčeho věčného, co se nemění.

Smyslový svět, plný změn, není schopen jít nad stupeň mínění. Filosof směřuje ke

kategoriím krásy, míry, symetrie, harmonie, stability: politický řád by měl být transformován ve světle těchto estetických kategorií.

III. 1. 2 Politika a řád

- Platón mluvil k *politické zkušenosti Řeků*: konflikty a změny, cyklus různých forem vlády, manipulace mas sofisty. Sebezničení X *řád*: produktem podřízení toho nižšího tomu vyššímu, vlády moudrosti nad ambicí, poznání nad apetitem.

Nepokoušel se Platón takto *zastříť pravou podstatu politiky*? Řád není nějaký vzorec, ale překerní rovnováha mezi různými sdruženími lidí uprostřed společnosti.

Zatímco demokratický politik se snaží odpovídat voličům, Platónský vládce je *loajální věčnému uspořádání věcí*.

- (1) - politický řád nemůže fungovat, pokud vláda nefunguje *ku prospěchu všech* (obecné dobro), kdy společnost a filosofie nebudou v konfliktu. Filosofové mají znalost správných cílů, k nimž směřuje politická komunita.

- (2) - Platón byl *podezřivý k absolutní moci* (vyhnout se tyranii). Obraz pravdy není zkreslen jeho subjektivními přáními a touhami X výchova filosofů povede k tomu, že se objeví nesobečtí vládci. Filosof má totiž jen vášeň pro moudrost, po poznání opravdové povahy všech věcí. Za tímto usilováním o moudrosti stojí Erót, který filosofy váže dohromady. Právě tato nesobečká skupina podle Platóna je odpovědí na problém absolutní vlády, která korumpuje vládce i ničí poddané.

III. 1. 3 Politické poznání a politická participace

- *občanství nesouvisí s participací* na tvorbě politických rozhodnutí. Možnost politické participace odvisí od politického poznání: to Platón definoval velice úzce. Platón *přehnal přesnost, které lze politickým poznáním dosáhnout*. Také ideál statického poznání není platný, když objekt politického poznání se neustále mění.

- další otázkou je to, zda jen poznání expertů je relevantním poznáním v politice. Mají politické úsudky být závislé na specifickém vhledu do nadčasových forem? X *skrze politickou participaci se vyjadřují různé odlišnosti uvnitř společnosti*. To pak umožňuje, *aby politické úsudky a rozhodnutí byly lepší*, tj. lépe informované o tom, co si občané vlastně přejí.

- Platón svou vizi založil na *totální jednotě* X *umění vládnout* je umění dosahovat časově omezených stabilit a částečných syntéz, vyrovnání a tolerance.

- jak to ale Platón vlastně myslel? Byl si dobře vědom toho, jak jsou jeho návrhy nepravděpodobné X člověk by měl ale aspirovat na to, aby dosáhl absolutních a neměnných pravd X přesto podle něj lidská zřízení nejsou schopny čelit nevyhnutelnému procesu úpadku. Spíše než o filosofickou aroganci šlo o *heroismus*, který si je vědom nutnosti porážky (...).

III. 2 Rozbor Platónovy Ústavy

III. 2. 1 I. kniha

- co je spravedlnost?

- Kefalos: spravedlnost spočívá ve splácení dluhů a dodržování slibů.

- Polemarchos: škodit nepřítelům a prospívat přátelům.
- Thrasymachos: to, *co je prospěšné silnějším*. Každá obec je založena na odlišení vládců a ovládaných. Skrze pravidla spravedlnosti se vítězové snaží ochránit své zájmy X Sokrates: spravedlnost má sloužit všem, spravedlivá vláda je *ve prospěch spravovaných* (analogie s uměním). Spravedlnost je tam, kde každý činí/dostává to, co mu náleží (*suum cuique*)

III. 2. 2 II. a III. kniha

- Glaukon: není spokojen s vyvrácením Thrasymacha. *Instrumentální pojetí spravedlnosti*, spravedlnost jako kompromis a kalkul. Spravedlivým je člověk toliko z donucení. Člověk jako *maximalizátor* svého *prospěchu a užitku*. Gyges: *prsten neviditelnosti*. Může učinit vše. Proč by si měl tento člověk přát spravedlnost? X Sokrates: spravedlnost má hodnotu sama o sobě a je také prostředkem k dosažení nejvyšší *blaženosti*. Jednání podle pravidel rozumu přinese člověku nejvyšší *štěstí*.
- odpověď na otázku, *jak má vypadat spravedlivá obec*, nám pomůže chápat to, v čem spočívá spravedlnost jednotlivce.
- *tři sociální třídy v obci*: mýtus o původu třech tříd (vládci, vojáci, ekonomická třída).
- výchova strážců (tj. vládců a vojáků). Jen skrze výchovu lze dojít k ideální obci. Cílem výchovy je naplnění touhy po kráse a dosažení harmonie (mezi tělem a duší). Důležitost gymnastiky a muziky. Spravedlivé město vytvořit jen tak, že se kontroluje poezie a hudba.
- velkým tématem Ústavy je tak kontrola vášní (*thumos*): touha po slávě, sledování ambicí, heroismus a sebeobětování, ale i tyranie nad ostatními.

III. 2. 3 IV. kniha

- spravedlivé společenské uspořádání: každá ze tříd plní svou sociální funkci. Obce musí být jednotná.
- 4 hlavní ctnosti OBCE: moudrost – vládci, statečnost – vojáci, rozumnost (umírněnost) – ekonomická třída a spravedlnost (každý činí to, co mu náleží).
- členění DUŠE a její hlavní ctnosti: rozum, vznětlivost a žádostivost – moudrost, statečnost a rozumnost. Spravedlnost spočívá v *náležitém místě*, které tyto složky zaujmají v duši jednotlivce. Nespravedlivý člověk se proto *sváří sám se sebou*.
- spravedlnost se tak týká harmonie, v duši člověka i v polis. Každý činí to, k čemu má nejlepší předpoklady. Každý může mít jen jednu funkci, tj. striktní dělba práce: každý dělá jen to, k čemu se nejvíce hodí.
- je analogie mezi jednotlivcem a obcí správná?
- ve IV. knize se Platón mj. snaží navrhnout terapii, jak *thumos* kontrolovat rozumem: jak zkonstruovat polis, kde to bude uskutečněno?

III. 2. 4 V. až VII. kniha

- tři vlny uskutečnění takovéto polis: (a) omezení soukromého majetku, (b) zrušení rodiny a (c) ustavení filosofa krále. Všechny tyto vlny jsou důležité pro konstrukci spravedlivého města.

- komunismus žen, dětí a majetku u strážců. Stejná výchova mužů a žen.
- uskutečnitelnost spravedlivé obce: vládnou filosofové: mají lásku k idejím, netouží po hmotných statcích. Rozlišení mezi míněním (*doxa*) a pravým poznáním (epistémé). Mínění se zabývá proměnlivými věcmi tohoto světa, zatímco pravé poznání se týká věčných neproměnných nemateriálních jouscen. Idea dobra jako podmínka a základ všeho poznání.
- podobenství o jeskyni – smysly nám podávají zprávu pouze o stínech. Když se jeden z vězňů dostane se na slunce, je oslněn, ale uvidí, jaké věci opravdu jsou (*periagogé*). Po svém návratu nebude filosof dobře přijat. I nejlepší město je jeskyní ve srovnání s krásami filosofie. Za filosofií stojí erotická touha uniknout z toho konvenčního, z hranic komunity.
- je možno smířit filosofii s politikou?

III. 2. 5 VIII. až XX. kniha

- *etický výklad změn režimů*. Ideální režim je podroben zkáze. Upadlé režimy jsou zároveň čtyřmi modely uspořádání duše člověka.
- Timokracie (ctížádostivec) – Oligarchie (ziskuchtivec) – Demokracie (trubec/zhýralec) – Tyranida (trubec/zhýralec).
- demokracie: typický *materialismus*, který vyvyšuje hodnotu rozkoše a potěšení nad všechno ostatní a člověk v ní není ochoten se obětovat pro jakýkoliv ideál. Je zde obtíž koncentrovat se hlouběji na nějakou věc. Svoboda je v ní ztotožněna se *svévolí*. Neexistují žádné zábrany našim touhám: všechny jsou považovány za rovné, všechno by mělo být dovoleno.
- popis *tyranského člověka* (IX. kniha). Je otrokem neukojitelného chtíče – Eróta, okřídleného a obrovského trubce.
- *nesmrtelnost duše* (X. kniha): na Platóna je třeba se dívat *sub specie aeternitatis*. Odměny spravedlnosti na onom světě.

III. 2. 6 Hodnocení Platónova díla

- Platón jako totalitář? Otevřená v. uzavřená společnost (Popper) X Platón si byl vědom toho, že vláda filosofa-krále je nepravděpodobná. Chce nás uvést do *výchovy duše člověka*. První odpovědností člověka je, aby reformoval sám sebe. To neznamená stáhnutí se ze světa: filosofie vyžaduje přátele, kamarády, diskutéry. *Filosofie je terapií* proti vášním, uvědomění si limitů lidských tužeb. Filosof není tyran, který má neomezené touhy a není schopen vůbec řídit sebe sama X podle některých autorů je filosofie zdrojem touhy vládnout, potenciálním základem tyranie. Tato tendence je ve filosofii též přítomna, a proto je otázkou, jakým způsobem je možné první část podporovat na úkor té druhé?

Poznámka k literatuře:

Kromě dvou přehledových textů, které vám ukazují zhuštěným způsobem hlavní myšlenky Platónovy a Aristotelovy politické filosofie, se ve své četbě soustřeďte na to, jakým způsobem Platón charakterizuje zvláštní typ člověka, kterým je filosof. V Platónově diskusi je zajímavé rozlišení mezi míněním (*doxa*) a poznáním (*epistémé*)

a všimněte si hned v úvodu textu, jak je odůvodněn požadavek, aby se v obcích stali filosofové králi. Podobenství o jeskyni pak patří mezi nejslavnější texty z filosofie vůbec, a proto mu věnujte mimořádnou pozornost. Již v hodině nastala diskuse nad tím, že jsou filosofové nuceni k tomu, aby se vrátili do obce a pečovali o ostatní. Tato otázka je v zadané četbě také řešena! Při četbě Platónova výkladu změn politických režimů si vždy všimněte charakteristických rysů duše jednotlivců, kteří jsou dominantní v jednotlivých režimech. Jaké hlavní rysy podle Platóna jsou typické pro demokracii?

Povinná literatura:

- Císař, Ondřej 2003. „Platón, Aristoteles a jejich typy politických zřízení.“ In: *Demokracie*. Eds. Vít Hloušek a Lubomír Kopeček. Brno: MPU, 49-56.
- O’Hear, Anthony. „Platón a Aristoteles.“ In: *Velké postavy politické filosofie*. Ed. Jaromír Žeglitz. Praha: Občanský institut, 7-16.
- Platón 1993. *Ústava*. Praha: Svoboda 1993, 254-271, 315-325, 357-398; jiné vydání: Platón 2001. *Ústava*. Praha: Oikoymenh, 2001, 168-181 (17. sekce 5. kapitoly – 2. sekce 6. kapitoly), 213-220 (do 6. sekce), 245-276 (původní stránkování: 449a-458d, 472d-485a, 514a-521b, 543a-569c).

Doporučená literatura:

- Ahrens Dorf, Peter 2011. *Greek Tragedy and Political Philosophy: Rationalism and Religion in Sophocles' Theban Plays*. Cambridge: Cambridge University Press; Annas, Julia 1981. *An Introduction to Plato's Republic*. Oxford: Oxford University Press; Benardete, Seth 1992. *Socrates' Second Sailing: On Plato's Republic*. Chicago: The University of Chicago Press; Bleicken, Jochen 2003. *Athénská demokracie*. Praha: OIKOYMENH; Blitz, Mark 2010. *Plato's Political Philosophy*. Baltimore: The Johns Hopkins University Press; Euben, J. Peter (ed.) 1988. *Greek Tragedy and Political Theory*. Berkeley: University of California Press; Jinek, Jakub 2021. *Platón a problém filosofické vlády. Politické myšlení v dialogu Zákony*, Praha: OIKOYMENH; Nussbaumová, Martha C. 2003. *Křehkost dobra*. Praha: OIKOYMENH; Orwin, Clifford 1997. *The Humanity of Thucydides*. Princeton: Princeton University Press; Rosen, Stanley 2005. *Plato's Republic: A Study*. New Haven: Yale University Press; Rowe, Christopher, Schofield, Malcolm (eds.) 2006. *The Cambridge History of Greek and Roman Political Thought*. Cambridge: Cambridge University Press; Saxonhouse, Arlene W. 2008. *Free Speech and Democracy in Ancient Athens*. Cambridge: Cambridge University Press; Schofield, Malcolm 1999. *Saving the City: Philosopher-Kings and Other Classical Paradigms*. London: Routledge; Schofield, Malcolm 2006. *Plato: Political Philosophy*. Oxford: Oxford University Press; Smith, Steve 2012. *Political Philosophy*. New Haven: Yale University Press; Strauss, Leo 1953. *Natural Right and History*. Chicago: The University of Chicago Press; Strauss, Leo 2007. *Obec a člověk*. Praha: OIKOYMENH; Wolin, Sheldon 2004. *Politics and Vision*. Princeton: Princeton University Press.